

УДК 343.9

С. А. Новачук

аспірант

Національної академії внутрішніх справ

ОБСТАНОВКА УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОРУШЕННЯ ВИМОГ РЕЖИМУ РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Для розроблення методики розслідування злочинів особливе значення має криміналістична характеристика, яка є складовою більшої частини методик, їх інформаційною основою.

Криміналістична характеристика – це система узагальнених даних про найбільш типові ознаки певного виду (групи) злочинів, що виявляються у механізмі діяння, обставині його вчинення, особі злочинця та інших обставинах, закономірний зв'язок яких слугує основою наукового та практичного вирішення завдань розкриття та розслідування злочинів. У криміналістичній характеристиці слід виокремлювати теоретичну концепцію (як основу формування окремих методик розслідування злочинів) та робочий, практичний інструмент (як систему зібраних та узагальнених даних про криміналістично значущі ознаки злочину, що враховуються під час розслідування нового злочину). Якщо криміналістичну характеристику розглядати як практичний інструмент, то до її складу мають входити лише ті елементи, які відрізняються чіткою пошуково-розшуковою спрямованістю. До них відносяться: 1) предмет злочинного посягання; 2) спосіб вчинення злочину; 3) слідова картина; 4) характеристика особи злочинця [1, с. 177–179].

У спеціальній літературі надаються різні визначення цього поняття та пропонуються підходи до змісту (складових, елементів) криміналістичної характеристики та зв'язків між ними [2; 3].

Не зупиняючись на цитуванні положень наукової дискусії, на основі вивчення різних точок зору щодо поняття і змісту криміналістичної характеристики, зважаючи на власні результати роботи з емпіричними даними, ми визначаємо криміналістичну характеристику досліджуваних злочинів як систему відомостей про криміналістично значущі ознаки порушення вимог режиму радіаційної безпеки, а її елементами вважаємо: обстановку, спосіб учинення злочину, предмет злочинного посягання, особу злочинця, оскільки саме у цих елементах відображається специфіка учинення таких злочинів, що дає підстави виявити їх типові характеристики та розробити рекомендації щодо особливостей розслідування.

У цій статті ми розглянемо один з елементів криміналістичної характеристики порушення вимог режиму радіаційної безпеки – обстановку учинення злочину.

Обстановка учинення злочину, як сукупність об'єктивних умов (місце, час, об'єктове середовище) у яких відбувається порушення вимог режиму радіаційної безпеки, має певні особливості. Як відомо, для території, яка була забруднена внаслідок аварії на ЧАЕС у 1986 році встановлено спеціальний правовий режим, який забезпечує контроль за перебуванням осіб у межах визначених зон. Метою обмежень є запобігання перенесенню радіоактивно забруднених предметів за межі зон, недопущення впливу іонізуючого випромінювання на населення за межами таких зон. Отже, обстановка учинення злочинів, передбачених ст. 267-1 КК України, характеризується особливими фізико-географічними, організаційними (управлінськими) та соціальними умовами певної території, що впливає на формування механізму злочинної діяльності, та слідової картини.

Можливість використання інформації про обстановку учинення злочину для вирішення методичних задач криміналістики та практичних питань організації досудового розслідування зумовлена наявністю наступних закономірних зв'язків як між її елементами, що утворюють внутрішню структуру, так і з іншими елементами криміналістичної характеристики злочину: а) обстановки учинення злочину з об'єктом (предметом) злочинного посягання (у тому числі властивостями предмета живої чи неживої природи); б) з суб'єктом вчинення злочинного діяння (окремими особливостями його особи); в) зі способом вчинення злочину як з позицій знарядь і засобів досягнення злочинного результату, так і кількості суб'єктів – одноосібно або групою осіб; г) елементів внутрішньої структури між собою: місце–час, місце–складові (об'єкти) його структури, місце – інші зовнішні умови (метеорологічні, виробничі, соціальні) тощо [4, с. 162].

Зона відчуження і зона безумовного (обов'язкового) відселення (далі – зона відчуження, зона ЗВ і ЗВ(О)В) є частиною території, що зазнала найбільшого радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, з особливою формою управління, землі якої виведені з господарського обігу і відмежовуються від суміжної території.

На території зони відчуження розміщені радіаційно-ядерні об'єкти, система радіаційно-екологічного контролю та моніторингу, об'єкти інфраструктури, які потребують зняття з експлуатації,

переведення в екологічно безпечний стан та забезпечення розвитку з урахуванням інтересів держави, зокрема ядерно-енергетичного комплексу.

Земельні, водні та лісові ресурси зони відчуження, які виконують функцію природного бар'єра на шляху розповсюдження радіоактивного забруднення за її межі, потребують постійного контролю, обслуговування і використання з дотриманням вимог радіаційної безпеки.

Екологічна небезпека в зоні відчуження зумовлена не лише наявністю ядерно- та радіаційно-небезпечних об'єктів і загрозою поширення радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи на значну територію [5].

Отже, обстановка учинення злочинів, передбачених ст. 267-1 КК України – складне, різнобічне і, водночас, комплексне поняття, що включає низку специфічних ознак і характеристик. Виокремлення та вивчення тих з них, що можуть мати вплив злочинну діяльність – обов'язкова складова дослідження обстановки як елемента криміналістичної характеристики. За результатами вивчення нормативних джерел та правозастосовної практики, до найбільш значущих даних та відомостей, що визначають специфіку обстановки ми віднесли наступні.

Відомості про географічне положення зони відчуження і безумовного (обов'язкового відселення) потрібні для з'ясування належності того чи іншого населеного пункту або території до спеціальних зон, та чи мало місце порушення вимог режиму радіаційної безпеки, що полягало у перетині периметру зони відчуження. Як свідчить практика, правопорушники зазвичай потрапляють до зони відчуження і відбувають з неї (переміщуючи на межі зони радіаційно забруднені предмети) одним і тим самим шляхом. (Перелік населених пунктів, віднесених до зон радіоактивного забруднення затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 липня 1991 р. № 106 «Про організацію виконання постанов Верховної Ради Української РСР про порядок введення в дію Законів Української РСР «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» та «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»).

Інформація про маршрути, які офіційно функціонують в зоні відчуження може бути потрібна для встановлення правомірності перетину кордону зони відчуження та з'ясування можливих шляхів переміщення радіаційно забруднених предметів за межі зон через офіційні маршрути. Так, офіційними маршрутами у зоні відчуження, які використовуються для відвідання зони зацікавленими особами з пізнавальною метою є наступні: № 1 КПП Дитятки – с. Черевач – с. Залісся – м. Чорнобиль; № 2 м. Чорнобиль (майданчик біля Свято-Іллінського храму); № 3 м. Чорнобиль

(меморіал «Тим, хто врятував світ», Свято-Іллінський храм, меморіальний комплекс «Зірка Полин»; № 4 м. Чорнобиль – с. Паришів; № 5 м. Чорнобиль – ЧАЕС – Комплекс «Вектор» – ПЗРВ «Буряківка»; № 6 м. Чорнобиль – ЧАЕС – став-охолоджувач № 7 м. Чорнобиль – м. Прип'ять; № 8 м. Чорнобиль – Чорнобиль-2; № 9 м. Чорнобиль – Красне; № 10 м. Чорнобиль – Поліське; № 11 м. Чорнобиль – пл. «Сказочний»; № 12 КПП «Дитятки» – Бички – Замошня; № 13 ЧАЕС – станція Янів – Новошепеличі – Луб'янка; № 14 Чорнобиль – лівий берег р. Прип'ять – Ладижичі – Теремці; № 15 веде до літописного Чорнобиля Х-ХІІІ століть, Чорнобильського замку ХVІІ – ХVІІІ століть, старовинного кладовища та Домініканського монастиря ХVІІ століття [6].

Криміналістичне значення мають також відомості про: стан доріг, маршрутів пересування та ступінь їх прохідності, можливість засобів пересування, рельєф місцевості, наявність прихованих місць перетину периметру.

Контроль радіаційного забруднення персоналу, транспортних засобів, вантажів при виїзді за межі ЗВ і ЗБ(О)В здійснюється контрольно-дозиметричними постами на контрольно-перепускних пунктах «Діброва», «Дитятки», «Паришів», «Поліське», «Овруч», «Семиходи». Радіаційний контроль на межі І і ІІ зон здійснюється на КДП «Лелів», «Дитятки» [7]. У випадку переміщення предмета злочинного посягання через контрольно-пропускні пункти із подальшим виявленням його поза зоною відчуження, перевіряється версія про причетність службових осіб до учинення злочину.

Важливою складовою обстановки є відомості про об'єкти, які знаходяться на території зон, їх призначення та діяльність – підприємства, установи, організації та інші об'єкти що розміщені на території зон виконують різні завдання та мають різне призначення для забезпечення функціонування як самої зони відчуження, так і об'єктів загальнодержавного значення. Інформація про їх призначення і діяльність потрібна для з'ясування належності предмета злочинного посягання до певного об'єкта, такий зв'язок дозволить зробити припущення про можливу причетність різних осіб до учинення злочину.

Підприємства ЗВ і ЗБ(О)В поділяються на дві категорії: основного та допоміжного циклу.

До підприємств та організацій основного циклу належать підприємства, які займаються поводженням з РАВ, зняттям ЧАЕС з експлуатації, виконують водоохоронні та лісничі заходи, проводять радіаційно-екологічний моніторинг та радіаційно-дозиметричний контроль.

Усі інші підприємства та організації належать до обслуговуючих [8].

На території зони відчуження розміщено наступні об'єкти.

Основні об'єкти проммайданчику Чорнобильської АЕС: енергоблоки № 1, № 2 та № 3 Чорнобильської атомної станції; об'єкт «Укриття» та новий безпечний конфайнмент (НБК) «Арка»; завод із переробки рідких радіоактивних відходів (РАВ); промисловий комплекс для поводження з твердими радіоактивними відходами; сховище для відпрацьованого ядерного палива «мокрого» типу (СВЯП-1); сховище для відпрацьованого ядерного палива «сухого» типу (СВЯП-2). Основні об'єкти, призначені для поводження з РАВ, на території зони відчуження: комплекс «Вектор» (перша та друга черга); пункти захоронення радіоактивних відходів (ПЗРВ «Буряківка», ПЗРВ «Підлісний», ПЗРВ «III черга ЧАЕС»); пункти тимчасової локалізації РАВ (ПТЛРВ).

На території зони відчуження розміщено підприємства, діяльність яких пов'язані з функціонуванням зони відчуження та іншими специфічними завданнями, серед таких підприємств: Спеціалізоване науково-виробниче підприємство «Чорнобильський радіоекологічний центр» (ДС-НВП «Екоцентр») – здійснення моніторингу навколишнього середовища на території зони відчуження; організація і проведення радіаційного та дозиметричного контролю; Державне спеціалізоване підприємство «Регіональне управління забезпечення організаційно-технічної та розпорядчої діяльності» (ДСП «РУЗОД») – серед видів діяльності якого відомча охорона об'єктів зони відчуження та ДСП «ЧАЕС»; Державне спеціалізоване комплексне підприємство «Чорнобильська Пуща» – здійснення догляду за лісами зони відчуження, лісовідновлення, профілактика та гасіння лісових пожеж; Державне підприємство «Чорнобильсервіс» – перевезення радіоактивних відходів; надання транспортних послуг підприємствам; надання телекомунікаційних послуг; теплопостачання, водопостачання і водовідведення, надання житлово-комунальних послуг; забезпечення лікувально-профілактичним харчуванням; Державне підприємство «Спеціалізована будівельна компанія» – здійснення функцій підрядника з капітального та поточного ремонту об'єктів, утримання та обслуговування автошляхів зони відчуження; Державне спеціалізоване виробниче комплексне водоохоронне підприємство «Чорнобиль водоексплуатація» (ДСВКВП «ЧВЕ») – експлуатація водоохоронних споруд і систем на території зони відчуження, здійснення спеціальних водоохоронних заходів технічного обслуговування мереж свердловин на гідротехнічних спорудах та системах; Державне спеціалізоване підприємство «Чорнобильський спецкомбінат» (ДСП «Чорнобильський спецкомбінат») – здійснення моніторингу навколишнього середовища; організація і проведення радіаційного та дозиметричного контролю; здійснення функцій підрядника з капітального та по-

точного ремонту об'єктів, утримання та обслуговування автошляхів зони відчуження; здійснення догляду за лісами, лісовідновлення, профілактика та гасіння лісових пожеж; перевезення РАВ; надання транспортних послуг; теплопостачання, водопостачання і водовідведення, надання житлово-комунальних послуг; забезпечення лікувально-профілактичним харчуванням; надання телекомунікаційних послуг; експлуатація водоохоронних споруд і систем на території зони відчуження; здійснення спеціальних водоохоронних заходів; Державне спеціалізоване підприємство «Центр переробки та захоронення техногенних відходів» (ДСП «Техноцентр») – зберігання, переробка та захоронення радіоактивних відходів; організація проектування, будівництва та експлуатації комплексу поводження з радіоактивними відходами «Вектор»; науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи у сфері розробки перспективних технологій поводження з РАВ; Державне спеціалізоване підприємство по поводженню з радіоактивними відходами та дезактивації «Комплекс» – експлуатація пунктів захоронення радіоактивних відходів (ПЗРВ); діяльність з переробки РАВ: дезактивація металобрухту, машин та механізмів; захоронення РАВ; санітарна обробка транспорту на санпропускниках; Державне спеціалізоване підприємство «Центральне підприємство з поводження з радіоактивними відходами» (ДСП «ЦППРВ») – експлуатація ПЗРВ; діяльність з переробки та дезактивації РАВ: захоронення РАВ; санітарна обробка транспорту на санпропускниках; організація проектування, будівництва та експлуатації комплексу поводження з радіоактивними відходами «Вектор»; науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи у сфері розробки технологій поводження з РАВ; Державне спеціалізоване підприємство «Чорнобильська АЕС» – безпечна експлуатація енергоблоків; перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему; здійснення міжнародного співробітництва у цій сфері.

Інформація про діяльність підприємств також може бути потрібна під час визначення форм використання спеціальних знань (участь спеціаліста в організації і проведенні слідчих (розшукових) дій, визначення виду експертиз, консультативна допомога).

На території зони відчуження розміщені об'єкти, які наразі не функціонують, проте на них залишилися предмети, речі, обладнання, устаткування, що використовувалось у різних видах діяльності (військові містечка, транспортні засоби, будівельні та інші конструкції, обладнання, техніка тощо).

Крім того, до уваги потрібно брати домогосподарства, з яких було відселено людей, об'єкти будівництва та інфраструктури, транспортні засоби, техніку, що залишились після відселення.

Можна запропонувати наступну класифікацію об'єктів зони відчуження що є складовими обстановки: діючі державні та приватні підприємства, об'єкти, які припинили свою діяльність (військові об'єкти, об'єкти народного господарства, промислові об'єкти, обслуговуючі об'єкти та ін.); майданчики відстою радіоактивно забрудненої техніки; домогосподарства; житлові будинки; споруди; об'єкти інфраструктури.

Відомості про земельні, водні та лісові ресурси потрібні для визначення можливих предметів злочинного посягання та способів доступу до них, адже у зоні відчуження поширені випадки збиральництва (ягоди, гриби), полювання та риболовлі.

Дані про кількість людей, що перебувають (можуть перебувати) в зоні на законних підставах (працівники підприємств, правоохоронці, відвідувачі), дані про стихійних поселенців (самоселів) – ця інформація потрібна для з'ясування кола можливих правопорушників, їх спільників, способів учинення злочину.

Вивчення матеріалів правозастосовної практики показало, що придбання предметів злочинного посягання (шляхом знахідки, викрадення, збиральництва тощо) з метою переміщення за межі зони відчуження відбувається на території не працюючих об'єктів, де залишились техніка, автомобільний транспорт, металобрухт та ін. – 54 %; в лісових насадженнях – 17%; у водоймах – 12 %; у приватних домогосподарствах, житлових будинках – 9 %; інші місця – 8 %.

Більшість порушень вчиняється на територіях зон, суміжних з населеними пунктами, у яких дозволено проживання. Перебування у зоні відчуження на законних підставах – 14 %, незаконне перебування – 84 % (потрапляння шляхом перетину периметру зони відчуження у місцях де порушена (відсутня) огорожа та охорона, використання підроблених, недійсних документів та ін.).

Що стосується часу учинення злочину, як ознаки обстановки, то для цих злочинів характерних особливостей виявлено не було. Злочини вчиняються у будь-яку пору доби, переваг щодо, наприклад, нічного часу не спостерігається, систематизація даних про дні тижня, пори року так само не підтвердила типових або особливих ознак.

Вважаємо доцільним визначити у якості окремого елемента обстановки – порядок охорони зони відчуження та об'єктів на її території. Тут також має значення інформація про особливості та недоліки організації охорони правопорядку (патрулювання, камери відеоспостереження) та фізичного стану (щільність, цілісність) кордону радіаційно забрудненої території (огорожа, можливість проникнення), наявність вразливих місць, що дозволяють безконтрольне проникнення в зону відчуження, стан контрольно-пропускної роботи; стан

контролю за діяльністю (виробничою, науково-дослідною, господарською та ін.) на території і на суміжних територіях, інтенсивність такої діяльності, роботи, що проводяться в районі межі зони відчуження за участю інших країн (наприклад, Республіка Білорусь).

Отже, обстановка учинення порушення вимог режиму радіаційної безпеки характеризується певними особливостями, зумовленими правовим режимом, який визначає фізико-географічні умови зони відчуження, обмеженість доступу на територію та об'єкти, які там розміщені; спеціальний режим охорони тощо. Залежно від обставин провадження, вивчення обстановки учинення злочину потрібне для з'ясування способу учинення злочину, осіб, які можуть бути причетними до злочинної діяльності, інших, раніше не відомих слідству фактів протиправної поведінки, характеристик предмета злочинного посягання.

Література

1. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002): монография. К., 2002. 268 с.
2. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений : текст лекций / А.Н. Колесниченко. Х.: Юрид. Ин-т, 1976. 28 с.
3. Криміналістика : підручник / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В.А. Журавель та ін., за ред. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Х. : Право, 2008. С. 274.
4. Бессонов А.А. Обстановка преступления как элемент его криминалистической характеристики. *Вестник Саратовской государственной юридической академии*. № 6 (101). 2014. С. 158–163.
5. Про схвалення концепції реалізації державної політики у сфері розвитку діяльності в окремих зонах радіоактивного забруднення: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 липня 2012 року. № 535-р URL: <http://dazv.gov.ua/ofitsijni-dokumenty/diyalnistv-zonakh-vidchuzhennya.html>
6. Схема та порядок організації заходів щодо підготовки відвідування зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення. URL: <http://dazv.gov.ua/poryadok-vidviduvannya-zoni-vidchuzhennya/skhemata-poryadok-organizatsiji-zakhodiv-shchodo-pidgotovki-vidviduvannya-zoni-vidchuzhennya-i-zoni-bezumovnogo-obov-yazkovogo-vidselennya.html>
7. Про затвердження Правил радіаційної безпеки при проведенні робіт у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення: наказ Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 4 квітня 2008 року № 179/276. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0754-08/conv>
8. Про затвердження Правил радіаційної безпеки при проведенні робіт у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення: наказ Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 4 квітня 2008 року № 179/276. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0754-08/conv>

Анотація

Новачук С. А. Обстановка учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики порушення вимог режиму радіаційної безпеки. – Стаття.

Визначено поняття та складові обставини порушення вимог режиму радіаційної безпеки, як елемента криміналістичної характеристики цих злочинів. Розкрито зв'язок обставини з іншими елементами криміналістичної характеристики: способом учинення злочину, особою правопорушника, предметом злочинного посягання.

Ключові слова: криміналістична характеристика, порушення вимог режиму радіаційної безпеки, розслідування, обстановка учинення злочину, зона відчуження.

Аннотация

Новачук С. А. Обстановка совершения преступления как элемент криминалистической характеристики нарушения требований режима радиационной безопасности. – Статья.

Определено понятие и составляющие обставини нарушения требований режима радиационной безопасности, как элемента криминалистической харак-

теристики этих преступлений. Раскрыто связь обстановки с другими элементами криминалистической характеристики: способом совершения преступления, личностью правонарушителя, предметом преступного посягательства.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика, нарушение требований режима радиационной безопасности, расследование, обстановка совершения преступления, зона отчуждения.

Summary

Novachuk S. A. Situation of crime as an element of forensic characteristic of violation of requirements of radiation safety regime. – Article.

The concept and components of the situation of violation of the requirements of the radiation safety regime as an element of the forensic characterization of these crimes are defined. The connection of the situation with other elements of forensic characteristics is revealed: the method of committing a crime, the identity of the offender, the subject of criminal encroachment.

Key words: forensic characterization, violation of the requirements of the radiation safety regime, investigation, crime situation, exclusion zone.